

УДК 339.5:631(477)

JEL Classification: Q17; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902073>

С.А. СЕГЕДА, кандидат економічних наук,
доцент

Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України

Мета статті - розкрити місце аграрно-продовольчої продукції в товарній структурі експорту та обґрунтувати пропозиції щодо більш раціональних напрямів використання продукції аграрного сектору й удосконалення товарної структури її експорту з перевагою готових харчових продуктів з більшою доданою вартістю.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз наукових здобутків українських та іноземних вчених щодо стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією); графічний (визначення співвідношення динаміки експорту продукції зернових і олійних культур та їх реалізаційної ціни); порівняльного аналізу (обґрунтування напрямів використання продукції аграрного сектору з більшою доданою вартістю); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією), абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Проведений аналіз динаміки зовнішньої торгівлі показав збільшення валютних надходжень від аграрно-продовольчої продукції та зростання їх частки в загальній сумі експорту з високою часткою зерна та насіння олійних культур. У структурі експорту переважає зерно та насіння олійних культур. Виявлений обернений зв'язок між обсягами експорту зерна і насіння олійних культур та їх реалізаційною ціною, що свідчить про доцільність використання зерна та проміжної продукції промислової переробки для розвитку тваринництва й нарощування виробництва та експорту м'ясо-молочної продукції.

Елементи наукової новизни. Систематизовано сутнісні чинники нарощування обсягів експорту аграрно-продовольчої продукції рослинного походження, якими є: стрімке зростання виробництва зерна і насіння олійних культур; зменшення використання зерна на кормові цілі через скорочення протягом тривалого періоду поголів'я тварин, зокрема ВРХ; порівняно невелика частка використання зерна на нехарчові цілі; повільне збільшення переробки зерна на харчові цілі; обмеження інноваційних технологій промислового зберігання зерна.

Виявлено, що нарощування обсягів експорту зерна і насіння олійних культур за відсутності організації раціональних напрямів внутрішнього використання призводить до організаційних і фінансових ризиків, зниження ціни та недоотримання належних надходжень валюти. Обґрунтовано пропозиції щодо товарної структури експорту аграрно-продовольчої продукції, напрями та шляхи її удосконалення.

Практична значущість. Експорт аграрно-продовольчої продукції має здійснюватися, в основному, продукцією з вищим вмістом доданої вартості, що сприятиме збільшенню валютних надходжень від зовнішньоторговельних операцій. Водночас це потребує розбудови на новій інноваційній основі промислових підприємств з глибокої переробки, доробки та тривалого зберігання сільськогосподарської продукції, її біологічної переробки, що дасть можливість наростити виробництво й експорт також тваринницької продукції з більшою доданою вартістю та створити нові робочі місця. Табл.: 2. Рис.: 5. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: аграрно-продовольча продукція; аграрний сектор; товарна структура; експорт; сировинна спрямованість; ринок; зовнішня торгівля; додана вартість.

Сегеда Сергій Андрійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (Вінницька обл., м. Вінниця, вул. Соборна, 87)

E-mail: sehedas@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

Постановка проблеми. Аграрний сектор України в період трансформаційних процесів характеризується нарощуванням виробництва продукції зернових і олійних культур. Середньорічні обсяги виробництва зер-

на за 2013-2017 рр. становили 63 млн т і зросли відносно 1990 р. на 23,5%; 2000 р. - у 2,6 раза; відносно 2010 р. - у 1,6 раза [13, с. 104 - 106]. При цьому спостерігається зменшення витрат зерна на годівлю тварин (від 14,8 млн т у 2010 р. до 11,6 млн т у 2017 р.), теж - переробки на нехарчові цілі:

© С.А. Сегеда, 2019

від 1,7 млн т у 2010 р. до 1,2 млн т - у 2017 р. [1, с.40]. Тобто нарощування обсягів виробництва зерна відбулося без відповідного збільшення обсягів його промислової або біологічної (тваринами) переробки, що сприяло нарощуванню експорту зерна від 14,3 млн т у 2010 р. до 42,5 млн т у 2017 р. [1, с. 40; 3, с. 53].

Змінилися обсяги і структура виробництва продукції олійних культур. За інформацією Державної служби статистики України, валовий збір продукції олійних культур у 2017 р. становив 18,4 млн т [13, с. 110]. У структурі валового збору насіння соняшнику досягло 66,5%, сої - 21,2, ріпаку - 11,9%. За період 2013-2017 рр. обсяги виробництва продукції олійних порівняно з 2010 р. зросли в 1,8 раза, з них соняшнику - в 1,8, сої - 2,3, ріпаку - в 1,5 раза.

У результаті аграрно-продовольча продукція все більше постачається на зовнішні ринки. Цьому неабияк сприяло офіційне приєднання в 2008 р. України до Світової організації торгівлі, що забезпечило правову основу міжнародної торгівлі [9] та підписання і ратифікація в 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [10], що відкрило нові можливості збільшення обсягів експорту продукції, а також суттєвого розширення її номенклатури.

У товарній структурі зовнішньої торгівлі сума валютних надходжень від реалізації аграрно-продовольчої продукції досягла 17,8 млрд дол. США з часткою у загальних валютних надходженнях 41,0% [5, с. 47-48]. Отже, аграрний сектор став основним джерелом валютних надходжень. Разом із тим варто зазначити, що в структурі товарного експорту переважають сировина та продукти низького ступеня переробки. Орієнтація виробництва більшості сільськогосподарської продукції на зовнішні ринки збуту несе певні загрози продовольчій безпеці країни та прояви інших негативних явищ і тенденцій у цій сфері. Необхідне вироблення державної політики, спрямованої на посилення позицій України на зовнішніх ринках, а також пошук і освоєння нових ринків збуту, особливо з нарощування експорту продукції з більшою доданою вартістю, чому сприяла б організація поглибленої промислової та біологічної (тваринами) переробки зерна й проміжної продукції.

Необхідність впровадження ефективнішої структури аграрно-продовольчої продукції в зовнішній торгівлі України та напрямів її

удосконалення визначили актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану та тенденцій зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору України висвітлені у ряді наукових праць українських вчених.

Розвитку експорту продукції аграрного сектору України приділена увага в науковій праці Н.А. Карасьової, в якій розкрито вплив глобалізації та інших чинників на обсяги експорту аграрної продукції [6].

У дослідженнях Ю.О. Лупенка, Т.О. Осташко, М.І. Пугачова розглянуто перспективу нарощування експорту аграрно-продовольчої продукції на основі аналізу місткості імпортного сегмента продуктивних ринків ЄС та інших країн світу. Автори прогнозують збільшення експорту сировини (пшениця, кукурудза) та продукції з низьким рівнем промислової обробки [8, 12, 14].

У своїй публікації А.О. Задоя висвітлює масштаби та географічну структуру зовнішньої торгівлі України. Автор дійшов висновку, що зрушення в зовнішньоекономічній діяльності мали позитивний характер і відображають переорієнтацію експорту та імпорту на більш розвинені ринки [4].

Таким чином, більшість публікацій зосереджені на аналізі фактичного стану експорту аграрно-продовольчої продукції та перспективах розширення географії, проте недостатньо уваги приділяється вирішенню проблеми покращення товарної структури зовнішньої торгівлі в умовах недостатнього забезпечення потреб внутрішнього ринку у важливих аграрно-продовольчих продуктах.

Мета статті - розкрити місце аграрно-продовольчої продукції в товарній структурі експорту та обґрунтувати пропозиції щодо більш раціональних напрямів використання продукції аграрного сектору й удосконалення товарної структури її експорту з перевагою готових харчових продуктів з більшою доданою вартістю.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз наукових здобутків українських та іноземних вчених щодо стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією); графічний (визначення співвідношення динаміки експорту продукції зернових і олійних культур та їх реалізаційної ціни); порівняльного аналізу (обґрунтування напрямів викори-

стання продукції аграрного сектору з більшою доданою вартістю); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією), абстрактно-логічний метод (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Виклад основних результатів дослідження. Аграрний сектор України завдяки експорту власної продукції у 2018 р. забезпечив надходження 18,8 млрд дол. США, що становить 39,6% у товарній структурі зовнішньої торгівлі [2, 3]. Порівняно із 2000 р. сума зросла у 13,7 раза, а її частка підвищилася на 30,2 в.п., із позитивним сальдо 13,6 млрд дол. США. При цьому, загальна

сума експорту збільшилася за цей період від 14,6 до 47,3 млрд дол. США, або в 3,2 раза¹. Таке позиціонування аграрного сектору в товарній структурі зовнішньої торгівлі можна було б віднести до позитиву, якби не зважати на зменшення суми надходжень у 2014-2016 рр. та переважання в структурі експорту сировинної складової, що приховує в собі певні ризики організаційного та фінансового характеру. Так, обсяги надходжень від експорту аграрно-продовольчої продукції, що зростали до 2012 р., досягнувши 17,9 млрд дол. США, зменшувались у 2013-2016 рр. і лише у 2018 р. перевищили рівень 2012 р. (табл. 1).

1. Динаміка валютних надходжень від зовнішньої торгівлі України та місце в ній аграрно-продовольчої продукції

Рік	Сума всього, млн дол. США	Відношення до 2000 р., %	У тому числі аграрний сектор, млн дол. США	Відношення до 2000 р., %	Частка аграрного сектору в загальному експорті, %
2000	14572,5	100,0	1374,4	100,0	9,4
2001	16264,7	111,6	1823,8	132,7	11,2
2002	17957,1	123,2	2388,9	173,8	13,3
2003	23080,2	158,4	2732,3	198,8	11,8
2004	32672,3	224,2	3472,8	252,7	10,6
2005	34228,4	234,9	4304,8	313,2	12,6
2006	38368,0	263,3	4712,6	342,9	12,3
2007	49296,1	338,3	6287,0	457,4	12,8
2008	66954,4	459,4	10837,6	788,5	16,2
2009	39695,7	272,4	9514,9	692,3	24,0
2010	51405,2	352,7	9936,0	722,9	19,3
2011	68394,2	469,3	12804,1	931,6	18,7
2012	68830,4	472,3	17905,6	1302,8	26,0
2013	63320,7	434,5	17038,8	1239,7	26,9
2014 ¹	53901,7	369,9	16668,9	1212,8	30,9
2015 ¹	38127,1	261,6	14563,1	1059,6	38,3
2016 ¹	36361,7	249,5	15281,8	1111,9	42,0
2017 ¹	43266,6	296,9	17758,4	1292,1	41,0
2018 ¹⁾	47333,9	324,8	18612,8	1354,2	39,3

¹⁾ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини Донецької і Луганської областей. Джерело: Розраховано за даними [2, 3].

У структурі надходжень валюти від експорту переважає продукція рослинного походження із збільшенням від 0,4 до

9,9 млрд дол. США та підвищенням її частки в загальній сумі на 26,5 в.п. до 53,1% (табл. 2).

2. Динаміка експорту аграрно-продовольчої продукції України¹

Код і назва товарів Згідно з УКТЗЕД ^{x)}	2000 р.		2005 р.		2010 р.		2018 р.		Відхилення 2018 р. до 2000 р.	
	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	Відсоткових пунктів
Продукція аграрного сектору, всього	1374,4	100,0	4304,8	100,0	9936,0	100,0	18612,8	100,0	17238,4	-
I. Живі тварини та продукти тваринництва, всього	366,3	26,6	732,0	17,0	771,4	7,8	1211,1	6,5	844,8	-20,1
01 живі тварини	6,1	0,4	2,8	0,1	3,6	0,04	45,8	0,2	39,7	-0,2

¹⁾ У 2008-2014 рр. середньорічна сума всіх надходжень становила 58,9 млрд дол. США.

Продовження табл. 2

02 м'ясо та харчові субпродукти	194,3	14,1	154,4	3,6	90,2	0,9	646,1	3,5	451,8	-10,6
03 риба і ракоподібні	24,0	1,7	9,6	0,2	21,0	0,2	25,0	0,1	1,0	-1,6
04 молоко та молочні продукти, яйця, мед	139,8	10,2	553,6	12,9	648,8	6,5	481,3	2,6	341,5	-7,6
05 інші продукти	4,2	0,3	11,5	0,3	7,8	0,1	12,9	0,1	8,7	-0,2
II. Продукти рослинного походження, всього	364,9	26,6	1694,8	39,4	3976,2	40,0	9886,3	53,1	9521,4	26,5
06 живі дерева та інші рослини	0,3	0,02	0,5	0,01	1,8	0,02	4,4	0,02	4,1	-
07 овочі	13,0	0,9	39,3	0,9	119,2	1,2	235,7	1,3	222,7	0,4
08 істівні плоди та горіхи	19,2	1,4	102,2	2,4	208,8	2,1	228,5	1,2	209,3	-0,2
09 кава, чай	1,0	0,1	2,3	0,1	9,9	0,1	12,1	0,1	11,1	-
10 зернові культури	124,0	9,0	1383,1	32,1	2467,1	24,8	7240,7	38,9	7116,7	29,9
11 продукція борошномельного виробництва	13,9	1,0	29,1	0,7	80,8	0,8	175,9	0,9	162,0	-0,1
12 насіння і плоди олійних культур	195,7	14,2	135,4	3,2	1085,7	10,9	1954,1	10,5	1758,4	-3,7
13 шелак природний	1,7	0,1	0,3	0,01	1,3	0,01	1,1	0,01	-0,6	-0,09
14 рослинні матеріали для виготовлення	0,1	0,01	2,6	0,1	1,7	0,02	33,7	0,2	33,6	0,19
III. Жири та олії рослинного і тваринного походження	240,1	17,5	587,2	13,6	2617,3	26,3	4496,6	24,2	4256,5	6,7
IV. Готові харчові продукти, всього	403,1	29,3	1290,8	30,0	2571,1	25,9	3018,8	16,2	2615,7	-13,1
16 продукти з м'яса, риби	19,5	1,4	27,0	0,6	48,7	0,5	21,7	0,1	2,2	-1,3
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	105,7	7,7	110,2	2,6	206,5	2,1	366,9	2,0	261,2	-5,7
18 какао та продукти з нього	62,6	4,6	239,3	5,6	591,6	5,9	204,1	1,1	141,5	-3,5
19 готові продукти із зерна	21,6	1,6	97,7	2,3	254,3	2,6	268,3	1,4	246,7	-0,2
20 продукти переробки овочів	26,7	1,9	119,0	2,8	210,4	2,1	172,3	0,9	145,6	-1,0
21 різні харчові продукти	4,4	0,3	49,4	1,2	122,9	1,2	132,0	0,7	127,6	0,4
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	42,7	3,1	419,2	9,7	443,7	4,5	229,9	1,2	187,2	-1,9
23 залишки і відходи харчової промисловості	42,4	3,1	139,6	3,2	479,1	4,8	1224,9	6,6	1182,5	3,5
24 тютюн та його промислові заміники	77,0	5,6	89,4	2,1	213,9	2,2	398,7	2,1	321,7	-3,5

х) УКТЗЕД - Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

Спостерігаються зміни за окремими товарами як за сумою надходжень, так і їх часткою у структурі експорту аграрно-продовольчої продукції. Найбільшу суму в 2000 р. було отримано від реалізації зерна і насіння олійних культур, що за роками збільшувалися. Решта надходжень від реалізації цієї групи товарів хоча й зростала, але становила незначну величину у структурі зовнішньої торгівлі. Так, надходження від експорту овочів зросли за період 2000-2018 рр. від 13 до 235,7 млн дол. США, або у 18 разів, з часткою від 0,9 до 1,3%.

Надходження від реалізації продукції борошномельного виробництва збільшилися від 13,9 до 175,9 млн дол. США, або в 12,7 раза. Проте їхня частка знизилася від 1,0 до 0,9%. Тобто темпи зростання продукції борошномельного виробництва повільніші, ніж темпи нарощування експорту зерна, що свідчить про більшу зацікавленість в його експорті як сировини, ніж продукції про-

мислової переробки (борошна), що містить більшу додану вартість, або про відсутність мотивації її нарощування.

На другому місці в структурі експорту знаходяться жири та олії тваринного або рослинного походження, сума надходжень від яких збільшилася від 240,1 до 4496,6 млн дол. США, або в 18,7 раза. Але їхня частка протягом аналізованого періоду зростала повільно й підвищилася лише на 6,7 в.п., що також свідчать про сировинний характер експорту. Ця група товарів може бути використана як технологічний компонент чи консервант для виробництва харчових продуктів із більшою доданою вартістю.

Наразі сума валютних надходжень від експорту готових харчових продуктів збільшилася від 0,4 до 3,0 млрд дол. США, а її частка знизилася з 29,3 до 16,2%. Основну статтю доходів у структурі харчових продуктів становили залишки відходів харчової промисловості, надходження від яких досягли

1,2 млрд дол. США при підвищенні частки від 3,1 до 6,6%, або на 3,5 в.п. Хоча відходи від переробки доцільніше було б спрямувати на збагачення білком кормів та якісного утримання худоби.

Надходження від експорту алкогольних і безалкогольних напоїв мають суттєві відхилення за роками. У 2018 р. вони становили 229,9 млн дол. США або 1,2% у загальній сумі. Зросли надходження від реалізації готових продуктів із зерна та переробки овочів, експорт яких доцільно було б нарощувати активніше.

Втричі збільшені надходження від реалізації живих тварин та продукції тваринництва, але їхня частка у структурі знизилася від 26,6 до 6,5%. Спостерігаються деякі зміни надходжень за назвою товарів. У 2005-му і 2010 рр. основними товарами були молоко та молочні продукти, що становили 553,6 млн дол. США (12,9%) і 648,8 млн дол. США (6,5%) відповідно, у 2000-му і 2018 р. – м'ясо та харчові субпродукти, проте їхня частка знизилася до 2,6%.

Таким чином, обсяги і структура експорту аграрно-продовольчої продукції має сировинне спрямування. І хоча експорт забезпечує значні валютні надходження, проте перетворює позиції країни на досить вразливі на світовому ринку та несе певні економічні ризики для аграрного сектору.

Сировинний характер експорту аграрно-продовольчої продукції експерти вважають основною причиною значного відставання від розвинутих країн світу [14, 16, 18]. На нашу думку, це не причина відставання економіки країни, а наслідок відсутності прийнятої на законодавчому рівні стратегії розвитку аграрного сектору, непродуманого господарювання, що призвело до безвідповідальності бізнес-структур перед суспільством і країною.

Сировинний характер товарної структури зовнішньої торгівлі аграрно-продуктового ринку України зумовлюється як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Економічна лібералізація, як нова цінність реформування національного господарства, не реалізувалася. Змінився лише критерій оцінки, в основі якого – отримання прибутку будь-якою ціною. В аграрному секторі переважає виснажлива модель землекористування [7, 17], а на багатьох ринках присутні монополії та олігополії, які викривляють дію ринкових чинників. Як наслідок, порушено рівновагу між основними

галузями – рослинництвом і тваринництвом, що обмежує створення доданої вартості, нарощування виробництва органічної продукції та загострює існуючу проблему виснаження ґрунтів. Перевага надається малозатратним галузям зі швидким оборотом капіталу. В рослинництві культивуються кон'юнктурні культури, продукція яких має високу енергетичну цінність та стабільний попит, необмежений на зовнішньому ринку, а саме: зернові (пшениця, кукурудза) і насіння олійних (ріпак, соя, соняшник).

Для прикладу нижче розглянуто ситуацію з реалізацією зерна пшениці і кукурудзи. За інформацією Державної фіскальної служби України експорт пшениці протягом 2010-2018 рр. зріс від 4,9 до 16,4 млн т, або у 3,3 раза [2]. При цьому сума валютних надходжень збільшилася від 0,9 до 3,0 млрд дол. США, або в 3,3 раза. Разом із тим ціна експорту пшениці відносно 2010 р. зростала у 2011-му і 2013 р., тоді як з нарощуванням обсягів реалізації до 10,5 млн т у 2014 р. спостерігається її зниження (рис. 1). Це призвело до зменшення валютних надходжень, сума яких за проведеними розрахунками лише у 2017 р. становила близько 50 млн дол. США. Аналогічна ситуація відзначена щодо експорту кукурудзи, обсяги якої збільшилися від 4,0 до 21,4 млн т, або в 5,4 раза, сума валютних надходжень зросла від 0,8 до 3,5 млрд дол. США, або в 4,4 раза. Таким чином простежується збільшення за роками кількості зерна кукурудзи на експорт без відповідного нарощування валютних надходжень через зниження ціни реалізації (рис. 2).

Очевидно, зерно за такою низькою ціною доцільніше було б спрямувати на розвиток тваринництва і, зокрема, скотарства, яке практично продовжує занепадати. Так, порівняно з 2000 р. поголів'я худоби скоротилося на 5,8 млн голів, у тому числі на 2,9 млн корів (що і дотепер не призупинено) [13, с. 133-134]. У майбутньому можна очікувати, що це негативно позначиться на відтворенні скотарства та виробництві молока і м'яса.

Дослідження динаміки обсягів виробництва й експорту насіння і плодів олійних культур свідчить, що тут теж спостерігається експортоорієнтоване виробництво, за винятком насіння соняшнику, обсяги експорту якого знизилися до мінімуму і в 2015-2018 рр. не перевищували 1,4% від валового виробництва (рис. 3).

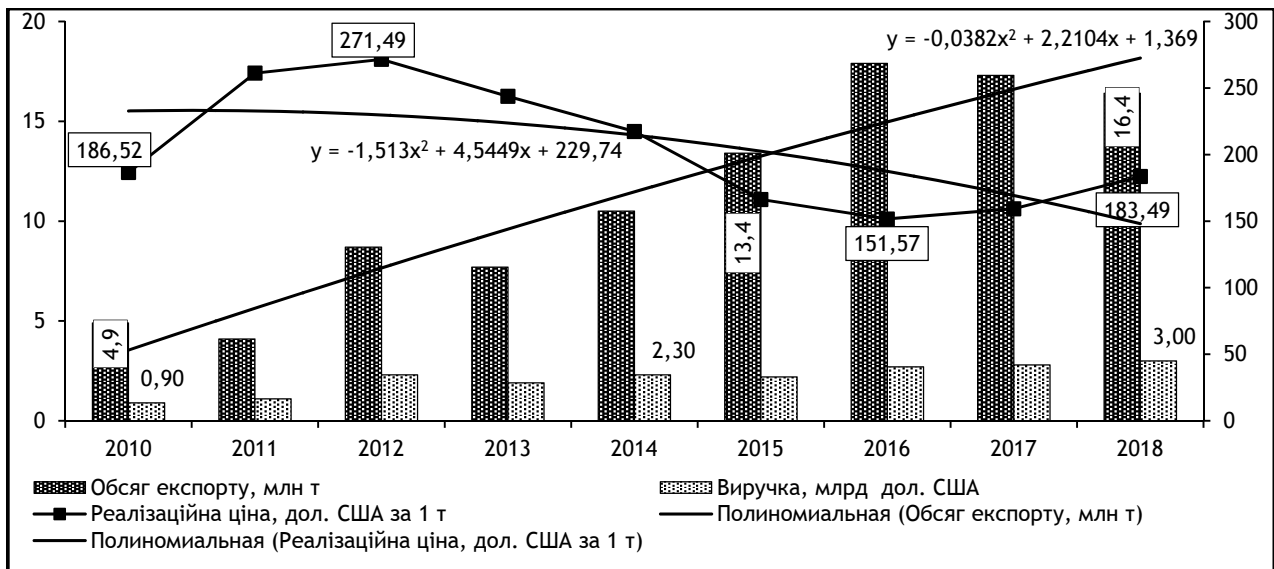

Рис. 1. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту зерна пшениці по роках
Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

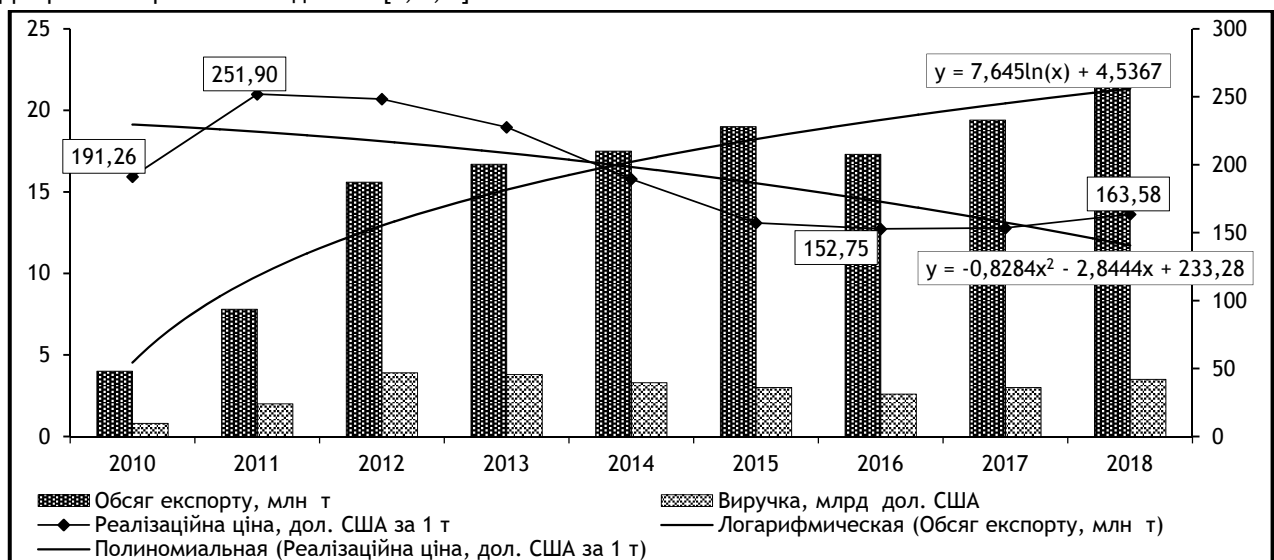

Рис. 2. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту зерна кукурудзи по роках
Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

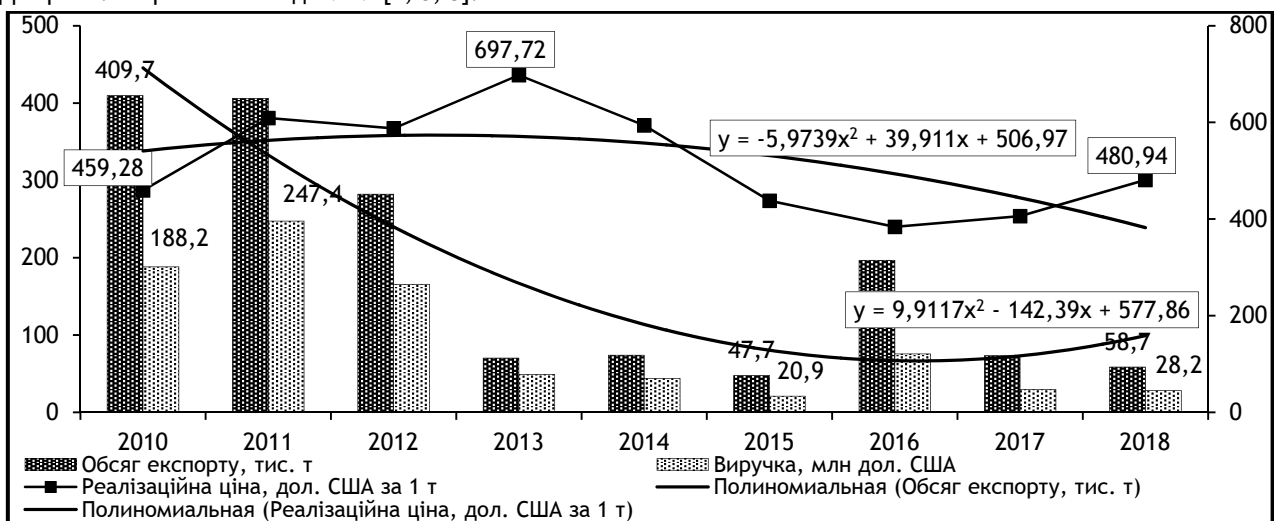

Рис. 3. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту насіння соняшнику по роках
Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

Така ситуація стала результатом уведення в 1999 р. експортного мита на насіння соняшнику в розмірі 23%, яке в 2001 р. було знижено до 17% [11]. Це послугувало досить потужним поштовхом для організації промислової переробки насіння соняшнику, переорієнтації на експорт соняшникової олії та у 2018 р. отримання 4,1 млрд дол. США валютних надходжень, що становить 8,7% у структурі експортних надходжень України і 22,1% у структурі аграрно-продовольчої продукції країни [3].

З іншими олійними культурами спостерігається інша ситуація. Так, експорт соєвих бобів протягом 2010-2018 рр. збільшився в 5,0 раза і у 2018 р. становив 2,2 млн т, або понад 70% від обсягів внутрішнього виробництва при зниженні ціни від 387,66 до 370,91 дол. США за 1 т (рис. 4).

Обсяги експорту насіння ріпаку зросли в 1,6 раза і в 2018 р. досягли 2,4 млн т, або понад 90% від обсягів внутрішнього виробництва при зниженні ціни від 418,88 до 414,20 дол. США за 1 т, або на 1,1% (рис. 5).

Аналіз засвідчив, що виробництво олійних культур (за винятком соняшнику) є експортоорієнтованим. На експорт реалізується більше двох третин вирощених сої та ріпаку.

Суб'єкти ринку не зацікавлені у промисловій переробці вирощеного врожаю з відповідною подальшою реалізацією продуктів переробки - олії, маргарину, майонезу та ін.

Наразі створена в Україні працею людини додана вартість, що зберігається в зерні чи насінні олійних, реалізується на експорт за щорічно знижуючими цінами, що обмежує економічний розвиток країни, суспільства, людини.

Нарощування обсягів виробництва продукції зернових і олійних культур відбулось за умови обмежених диверсифікованих каналів використання виробленої продукції. Різко скоротилося й продовжує скорочуватися поголів'я тварин, що зменшує потребу комбікормів і виробництво продукції рослинництва на кормові цілі й обмежує внутрішньогосподарське використання і реалізацію продукції тваринництва з більшою доданою вартістю, у тому числі на експорт. Недорозвиненість промислових технологій з глибокої переробки продукції рослинництва й побічної продукції переробки та виробництва біоенергетичних ресурсів звужує її внутрішньогосподарське використання та виробництво і реалізацію біоенергетичних продуктів з більшою доданою вартістю.

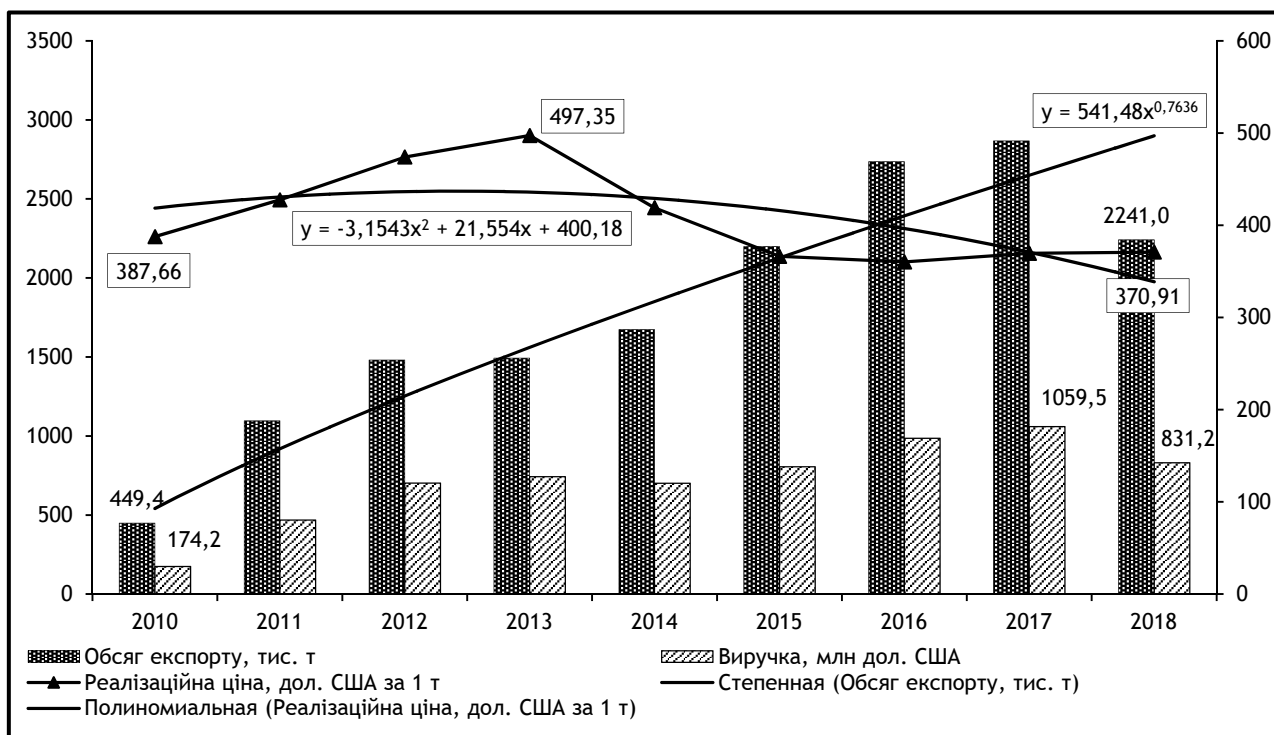

Рис. 4. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту соєвих бобів по роках

Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

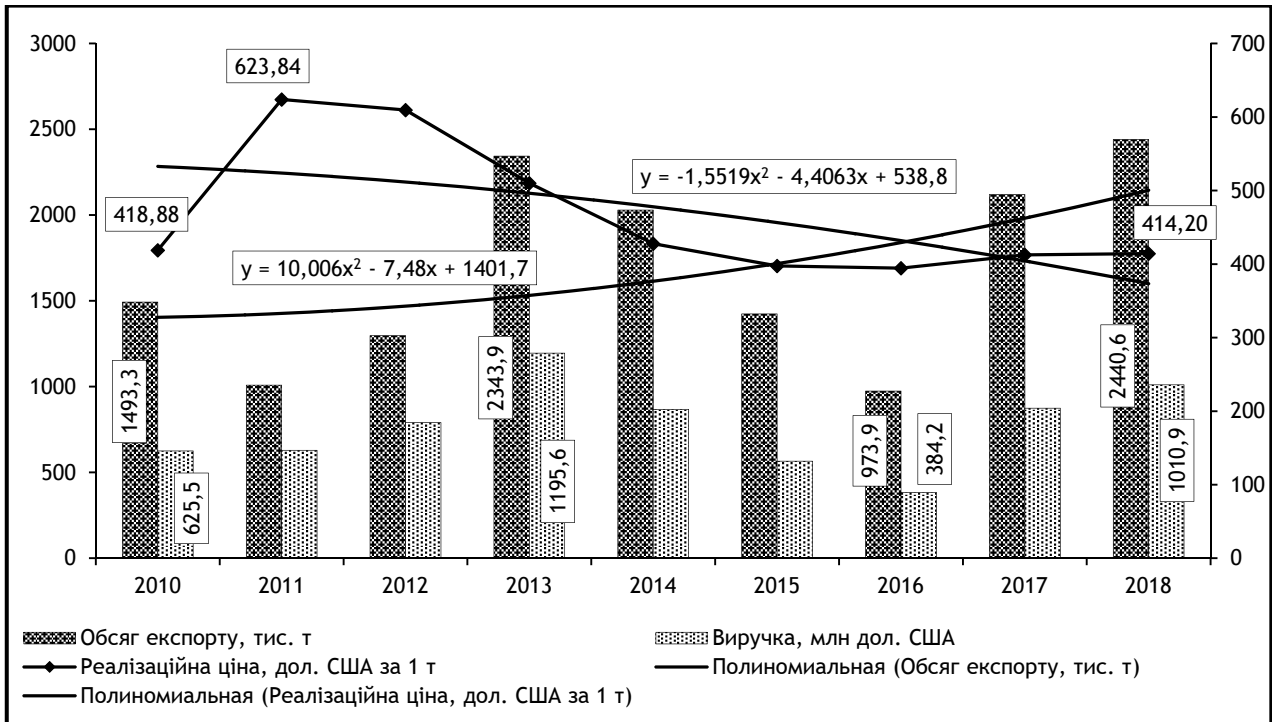

Рис. 5. Динаміка обсягів, виручки та реалізаційної ціни експорту насіння ріпаку по роках

Джерело: Розраховано за даними [2, 3, 5].

Збільшення обсягів виробництва продукції зернових і олійних культур мало б супроводжуватися відповідним нарощуванням промислових потужностей з новітньою технологією їх глибокої переробки і отриманням вихідної продукції різних напрямів використання: виробництво різноманітного асортименту якісної і безпечної продукції продовольчого споживання; виготовлення кормів, багатих на білки для забезпечення розвитку тваринництва і збільшення виробництва продуктів тваринного походження, чому сприяло б одержання проміжної продукції в результаті промислової переробки - висівки, шроти, патока тощо; виробництво продукції технічного призначення (біоетанол, біогаз, біодизель, бетаїн і т.п.), що суттєво знизило б енергетичну залежність країни від зовнішніх постачальників та зменшило б потребу в іноземній валюті.

Зокрема створення нових промислових потужностей у зернопродуктовому підкомплексі є одним із шляхів диверсифікації використання зернопродукції, нівелювання ризиків при нарощуванні обсягів виробництва та має відбуватися за такими напрямками:

✓ первинна переробка зерна (борошно-мельно-круп'яна і комбікормова промисловість) - активізує збільшення виробництва харчової продукції, розвиток тваринництва та

нарощування обсягів виробництва продукції тваринного походження, а отже її експорт;

✓ хлібопекарська промисловість (хлібобулочні, кондитерські вироби та інші харчові продукти) - сприятиме нарощуванню пропозиції харчових продуктів, диверсифікації ринків збуту та формуванню більших обсягів експортних ресурсів;

✓ виробництво солоду (одержання пива та квасу) - активізує виробництво й експорт слабоалкогольних та безалкогольних напоїв;

✓ переробка зерна на технічні цілі (виробництво біоенергетичних ресурсів) - знизить енергозалежність країни та ризики перевиробництва.

Розвиток промислових підприємств за вказаними напрямками дасть змогу вирішити низку соціально-економічних проблем, що наразі виникли в суспільстві, сприятиме збільшенню кількості робочих місць та нарощуванню виробництва якісної продукції з більшою доданою вартістю, надходжень до бюджету, знизить соціальну напругу в суспільстві та уповільнить міграційні процеси.

Висновки. За період 2000-2018 рр. експорт аграрно-продовольчої продукції збільшився в 13,5 раза і в структурі загальних валютних надходжень країни становить понад 39,3%. Проте його товарна структура має сировинне спрямування. Такий стан зумовлений відсутністю мотивації для органі-

зації роботи переробних підприємств із виробництва власної готової до споживання продукції. Це обмежує також створення нових робочих місць, не мотивує розвиток галузі тваринництва, що позначається на низькому рівні експорту та споживанні м'ясо-молочних продуктів населенням України, недоотриманні валютних надходжень.

Розвиток зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією потребує раціоналізації її товарної структури та активної державної підтримки, що має базуватися на наступних принципах:

- прискорення впровадження міжнародних та європейських стандартів безпеки та якості продуктів харчування і мотиваційних

чинників щодо їх зростання та збільшення обсягів експорту;

- впровадження системи моніторингу експортно-імпортних операцій з країнами світу з метою виявлення і відповідного реагування на кон'юнктурні зміни на зовнішніх аграрно-продуктових ринках;

- забезпечення підтримки інвестицій у будівництво промислових потужностей з новітніми технологіями глибокої переробки, доробки, довготривалого зберігання аграрно-продовольчої продукції та проміжної продукції промислової переробки;

- сприяння зацікавленості посольств та дипломатичних місій України в просуванні вітчизняної аграрно-продовольчої продукції на світові ринки та розширення їх географії.

Список бібліографічних посилань

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2018. 59 с.
2. Державна фіскальна служба. URL : <http://sfs.gov.ua/ms/f11> (дата звернення: 15.01.2019).
3. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2019).
4. *Задоя А. О.* Зовнішня торгівля України: сучасні масштаби, структура і тенденції. Академічний огляд. 2016. № 2. С. 110-117.
5. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році / за ред. А. О. Фризоренка. Київ : Держстат, 2018. 148 с.
6. *Карасьова Н. А.* Глобалізаційні детермінанти експорторієнтованого розвитку аграрного сектора України. Міжнародна економічна політика. 2014. № 1 (20). С. 129-152.
7. *Коденська М. Ю., Сегеда С.А.* Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. Економіка АПК. 2018. № 6. С. 30-39.
8. *Осташко Т. О.* Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83-94.
9. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі : Закон України від 10.04.2008. № 250-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 23. ст. 213.
10. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014. № 1678-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021.
11. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур : Закон України від 10.09.1999. № 1033-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 44. Ст. 389.
12. *Пугачов М. І., Духницький Б. В., Пугачов В. М.* Перспективні напрями експорту агропродовольчої продукції України: 20 провідних країн-імпортерів пшениці. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 28 с.
13. Сільське господарство України 2017 рік / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2018. 245 с.
14. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Б. В. Духницький та ін.]; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
15. *Шубравська О. В., Прокопенко К. О.* Поширення агроновацій у контексті забезпечення ефективного галузевого зростання. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С.75-76.

References

1. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2018). *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleнням Ukrainy [Balances and consumption of the main food products by the population of Ukraine]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
2. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy [State Fiscal Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/ms/f11> [In Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Zadoia, A.O. (2016). Zovnishnia torhivlia Ukrainy: suchasni masshtaby, struktura i tendentsii [Foreign trade of Ukraine: current scales, structure and trends.]. *Akademichnyi ohiad*, 2, pp. 110-117 [In Ukrainian].
5. Fryzorenko, A.O. (Ed.) (2018). *Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2017 rotsi [Ukraine's foreign trade in goods and services in 2017]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
6. Karasova, N.A. (2014). Hlobalizatsiini determinanty eksportoorientovanoho rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy [Globalization determinants of export-oriented development of the agrarian sector of Ukraine]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 1, pp. 129-152 [In Ukrainian].
7. Kodenska, M.Yu. & Sehed, S.A. (2018). Zakonomirnosti rozvytku ahrarno-promyslovoho vyrobnytstva ta efektyvnist yoho funktsionuvannia [Regularities of development of agro-industrial production and efficiency of its functioning]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 30-39 [In Ukrainian].
8. Ostashko, T.O. (2016). Eksport ahrprodovalchychk tovariv u YeS: perspektyvy i zavdannia [Agri-food exports to the EU: outlook and goals]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 1, pp. 83-94 [In Ukrainian].
9. Pro ratyfikatsiiu Protokolu pro vstup Ukrainy do Svitovoi orhanizatsii torhivli : Zakon Ukrainy vid 10.04.2008 za # 250-VI [On ratification of the Protocol on the accession of Ukraine to the World Trade Organization: Law of Ukraine dated 10.04.2008, No. 250-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 23, p. 213 [In Ukrainian].
10. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony : Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 za # 1678-VII [On ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand: Law of Ukraine dated 16.09.2014, No. 1678-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 40, p. 2021 [In Ukrainian].

16. Fry J. The sunflower seed export tax in Ukraine. *Presentation for the workshop on policy dialogue in the sunflower oil sector*, FAO and EBRD. Kiev, July 2004.

17. Pugachov N. The Eurasian Wheat Belt and Food Security. *Global and Regional Aspects*. Springer International Publishing Switzerland, 2017. 180 p.

18. Warr P.G. Welfare Effects of an Export Tax: Thailand's Rice Premium. *American Journal of Agricultural Economics*, 2001. Vol. 83(4). P. 903-920.

11. Pro stavky vyviznogo (eksportnogo) myta na nasinnia deiakykh vydiv oliinykh kultur : Zakon Ukrainy vid 10.09.1999 za # 1033-XIV [On rates of export duties on seeds of certain types of oilseeds: Law of Ukraine dated 10.09.1999, No. 1033-XIV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 1999, 44, p. 389 [In Ukrainian].

12. Pugachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., & Pugachov, V.M. (2013). *Perspektyvni napryamy eksportu agroproduktovoyi produkciyi Ukrainy: 20 providnyh krayin-importeriv pshenyци [Perspective directions for agricultural export of Ukraine: 20 leading importing countries of wheat]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

13. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2017). *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy 2016 rik [Agriculture of Ukraine 2016]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].

14. Lupenko, Yu.O., Pugachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2015). *Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monohrafiia [Formation of global and regional markets for agricultural raw and food: monograph]*. Yu.O. Lupenko & M.I. Pugachov (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

15. Shubravska, O.V. & Prokopenko, K.O. (2018). *Poshyrennia ahronovatsii u konteksti zabezpechennia efektyvnoho haluzevoho zrostannia [Distribution of agrarian novations in context of an effective branch growth]*. *Ekonomika APK*, 2, pp. 75-76 [In Ukrainian].

16. Fry, J. (2004). The sunflower seed export tax in Ukraine. *Presentation for the workshop on policy dialogue in the sunflower oil sector*. *FAO and EBRD*. Kyiv [In English].

17. Pugachov, N. (2017). The Eurasian wheat belt and food security. *Global and regional aspects*. *Springer International Publishing Switzerland* [In English].

18. Warr, P.G. (2001). Welfare effects of an export tax: Thailand's rice premium. *American Journal of Agricultural Economics*, 83(4), pp. 903-920 [In English].

Seheda S.A. Agro-food products in commodity structure of the foreign trade of Ukraine

The purpose of the article is to highlight the place of agro-food products in commodity structure of exports and to substantiate proposals for more rational use of agrarian sector products and improvement of commodity structure of its exports with an advantage of ready-made food products with a bigger value added.

Research methods. In the research process were used the following methods: dialectical methods of cognition of processes and phenomena; monographic method for analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists regarding the state of foreign trade in agricultural and food products; graphic for determining the correlation of the dynamics of exports of cereals and oilseeds and their selling price; comparative analysis for substantiation of directions of products' use of the agrarian sector with a bigger value added; empirical method for concerning a comprehensive assessment of the current state of foreign trade in agro-food products; abstract-logical for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. Analysis of the foreign trade dynamics showed an increase in foreign exchange earnings from agro-food products and an increase in their share in the total amount of exports with a high proportion of grain and seeds of oilseeds. In the export structure, grain and oilseeds are predominant. An inverse correlation was found between the export volumes of grain and seeds of oilseeds and their selling price, indicating the expediency of using grain and intermediate products of industrial processing for the animal production development and increasing the production and export of meat and dairy products.

Elements of scientific novelty. There were systemized essential factors of increasing the export volumes of agro-food crop products, in particular: rapid production growth of grain and seeds of oilseeds; reducing use of grain for feed purposes due to the reduction of the livestock population, in particular cattle, over a long period of time; relatively small proportion of grain use for non-food purposes; slow increase in the grain processing for food purposes; restriction of innovative technologies for industrial storage of grain.

It was found that increasing the export volume of grain and oilseeds in the absence of organization of rational directions of internal use leads to organizational and financial risks, lower prices and lack of proper revenues of the currency.

There were justified proposals on commodity export structure of agrarian and food products, as well as directions and ways of its improvement, which at the state level include:

- introduction of an incentive mechanism for accelerated investment in the commissioning of industrial capacities and innovative technologies for long-term storage and processing of agricultural products (including biological animals) for obtaining quality products with a bigger value added, which will reduce organizational and financial risks;

- strengthening a joint responsibility of state authorities, business entities and science for scientifically grounded land use and preservation and improvement of the soil quality, which should ensure the implementation of specialized crop rotation, increase of crop yields, consistently high gross harvest and increase of export. Herewith actions of objective laws of nature and society must be taken into account.

Practical significance. Exports of agro-food products should be made mainly of products with a bigger value added, which will contribute to an increase in foreign exchange earnings from foreign trade operations. At the same time, it requires development on the new innovative basis of industrial enterprises for deep processing and long-term storage of agricultural products, its biological processing, which will enable to increase production and export of animal products with a bigger value added and create new jobs. *Tabl.: 2. Figs.: 5. Refs.: 18.*

Keywords: agro-food products; agrarian sector; commodity structure; export; raw material orientation; market; foreign trade; value added.

Seheda Serhii Andriiovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of accounting and taxation, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (87, Soborna st., Vinnytsia)

E-mail: sehedas@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

Сегеда С.А. Аграрно-продовольственная продукция в товарной структуре внешней торговли Украины.

Цель статьи - раскрыть место аграрно-продовольственной продукции в товарной структуре экспорта и обосновать предложения касательно более рациональных направлений использования продукции аграрного сектора и совершенствования товарной структуры ее экспорта с преобладанием готовых пищевых продуктов с большей добавленной стоимостью.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектические методы познания процессов и явлений, монографический метод (анализ научных достижений украинских и зарубежных ученых относительно состояния внешней торговли аграрно-продовольственной продукцией) графический (определение соотношения динамики экспорта продукции зерновых и масличных культур и их реализационной цены); сравнительного анализа (обоснование направлений использования продукции аграрного сектора с большей добавленной стоимостью); эмпирический (касательно комплексной оценки современного состояния внешней торговли аграрно-продовольственной продукцией), абстрактно-логический метод (теоретические обобщения и формулирования выводов).

Результаты исследования. Проведенный анализ динамики внешней торговли показал увеличение валютных поступлений от аграрно-продовольственной продукции и рост их доли в общей сумме экспорта с высокой долей зерна и семян масличных культур. В структуре экспорта преобладает зерно и семена масличных культур. Обнаружена обратная связь между объемами экспорта зерна и семян масличных культур и их реализационной ценой, что свидетельствует о целесообразности использования зерна и промежуточных продуктов промышленной переработки для развития животноводства и наращивания производства и экспорта мясомолочной продукции.

Элементы научной новизны. Систематизированы сущностные факторы наращивания объемов экспорта аграрно-продовольственной продукции растительного происхождения, которыми являются: стремительный рост производства зерна и семян масличных культур; уменьшение использования зерна на кормовые цели из-за сокращения в течении длительного периода поголовья животных, в частности КРС; сравнительно небольшая доля использования зерна на непищевые цели; медленное увеличение переработки зерна на пищевые цели; ограничения инновационных технологий промышленного хранения зерна.

Выявлено, что наращивание объемов экспорта зерна и семян масличных культур при отсутствии организации рациональных направлений внутреннего использования приводит к организационным и финансовым рискам, снижению цены и недополучению надлежащих поступлений валюты. Обоснованы предложения по товарной структуре экспорта аграрно-продовольственной продукции, направления и пути ее совершенствования, которые включают: на государственном уровне.

Практическая значимость. Экспорт аграрно-продовольственной продукции должен осуществляться в основном продукцией с высоким содержанием добавленной стоимости, что будет способствовать увеличению валютных поступлений от внешнеторговых операций. В то же время это требует развития на новой инновационной основе промышленных предприятий по глубокой переработке, доработке и длительного хранения сельскохозяйственной продукции, ее биологической переработки, что позволит нарастить производство и экспорт также животноводческой продукции с большей добавленной стоимостью и создать новые рабочие места. Табл.: 2. Илл.: 5. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: аграрно-продовольственная продукция; аграрный сектор; товарная структура; экспорт; сырьевая направленность; рынок; внешняя торговля; добавленная стоимость.

Сегеда Сергей Андреевич - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (Винницкая обл., г.Винница, ул. Соборная, 87)

E-mail: sehedas@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6179-564X>

Стаття надійшла до редакції 27.08.2018 р.

Фахове рецензування: 22.01.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Сегеда С. А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 73 – 83.

* * *